

Gunst Péter (1934–2005)

Szíves kérdésükre, hogy ti. hogyan, miért lettem történész, a választ elég nehezen tudom megfogalmazni. Manapság személyemet elsősorban agrártörténészként, szélesebben gazdaság- és társadalomtörténészként, valamint a történetírás történetének kutatójaként tartják számon. Hogy ez így alakult, abban – utólag átgondolva – elég sok minden szerepet játszott. Kezdem az elején.

Kisgyermekként, mint a legtöbb gyermek, imádtam a meséket. Édesanyám elmondása szerint minden mesét, amit felolvastak nekem, kívülről tudtam. Amikor az elemi első osztályának közepe felé kiderült, hogy minden betűt megtanultunk, vagy ismertem őket, megkérdeztem őt, hogy a mesekönyvekben is ugyanazok a betűk találhatóak-e? Igenlő válasza után eltűntem, s végül édesapám íróasztala alatt találtak meg, amint az egyik mesekönyvet próbáltam olvasni. Gondolom az, hogy kívülről tudtam a meséket, megkönnyítette számomra az olvasás elsajátítását, s ahhoz is hozzájárulhatott, hogy máig igen gyorsan olvasok. Mindenesetre az első elemi végén, az osztályünnepélyen én olvastam fel valamiből, s ettől kezdve egészen negyedik elemis koromig, 1944-ig minden ünnepélyen én olvastam fel (a Városmajor utcai iskolába jártam). Nagyon szerettem olvasni, ezért sok mesekönyvet kaptam, s ezeket rendre kiolvastam (nyilván többször is). 1944-ig csak mesekönyveket olvastam. Volt ugyan otthon egy elég nagy könyvtárunk, de a komolyabb könyvekhez nem volt szabad nyúlnom.

Bizonyos értelemben fordulatot számomra a nyilas uralom jelentett. Zsidó származású lévén, 1944. november elejétől egészen a felszabadulásunkig (1945. január 12.) Czapik Gyula egri érsek Elnök utcai villájában bujkáltunk, édesanyám, öcsém és én. Hogy kerültünk oda, s az élet milyen különös véletleneinek köszönhetően maradtunk életben, nem ide tartozik. A lényeg az, hogy Czapik érseknek hatalmas könyvtára volt, a villa első emeletén, ahol három nagyobb szobát vontak össze a könyvtár céljaira. Külön gyűjteménye volt gyermek- és ifjúsági könyvekből, egy másik detektív- és kalandregényekből, a harmadik a felnőtt irodalmat tartalmazta. Ottlétünk egész ideje alatt, reggeltől estig olvastam. A könyvtárban volt két középkori páncélos lovas, s egy kisebb ágyú is, középen pedig egy medvebőr. Én ezen fekvé olvasgattam, s most már nem csupán mesekönyveket. Ismereteimet ez az időszak megsokszorozta, olyan könyveket is elolvastam ugyanis, amelyeket talán nem is mindig értettem meg. De nem ez volt a lényeg, hanem az, hogy a könyvek szinte elvarázsoltak.

Ez az elvarázsolt állapot egészen 1947 végéig tartott. A gimnáziumban alig tanultam, az első három évben félévkor rendre megbuktam, olykor több tantárgyból is, de napjaimat változatlanul az olvasás töltötte ki. Ha az időjárás engedte, a gangon (ahogyan akkoriban a ház udvarán belül futó folyosót neveztek), ha nem, a szobában. Édesanyámat nem bántotta, hogy nagyon rossz tanuló voltam, úgy vélte, majd megjön az eszem.

1947 nyarán egy távoli rokonunktól ajándékba kaptam a Marczali Henrik által szerkesztett és részben írt *Nagy Képes Világtörténet* mind a 12 kötetét.¹ Még azon a nyáron elolvastam minden kötetet. Annyira érdekesnek tartottam, hogy elkezdtem történelmi tárgyú könyveket olvasni, persze csak történelmi regényeket, hiszen fogalmam sem volt arról, hol találhatnék szakmunkákat. S még abban az évben újabb lökést kaptam. Ez a következőképpen történt.

Az 1947/48-as tanévre új osztályfőnököt kaptunk, dr. Lengyel Dénes (Lengyel László édesapja) személyében. Valamikor ősszel (emlékszem, szép, napos idő volt) osztálykirándulásként elvitt bennünket az Országos Széchényi Könyvtárba könyvtárlátogatásra. Ismét el lettem varázsolva. Az olvasóterem, a katalógusok – mind – egy olyan új világot tárt fel számomra, amely azonnal megfogott, s többé nem eresztett el. Amikor elhagytuk a könyvtárat, s mindenki hazamehetett, én Lengyel tanár úrral együtt indultam el a Kossuth híd irányába. S ekkor, hirtelen támadt ötletként megkérdeztem a tanár urat, hogy beiratkozhatnék-e én is a könyvtár olvasóinak sorába. Elutasító választ vártam, hiszen mint az osztály talán legrosszabb, sokat bukkott tanulója, nem is számíthattam másra, de nem ez történt. Lengyel tanár úr elmondta ugyan, hogy az akkori körülmények között, amikor sok könyvtár még zárva volt, az OSzK olvasótermét csak kutatók és egyetemi hallgatók használhatják, de azért azt mondta, próbáljak meg beiratkozni, talán sikerül. Még aznap délután visszamentem a könyvtárba, s legnagyobb meglepetésemre beiratkozhattam. (Akkor nem, de évtizedek múltán sokat töprengtem azon, vajon Lengyel tanár úr szólta-e az érdekemben. Egy alkalommal, valamikor a 70-es évek végén, az Akadémiai Könyvtár ruhatára előtt álltunk. Ekkor megszólítottam, bemutatkoztam, s elmondva ezt a történetet megköszöntem, hogy így tulajdonképpen ő indított el a pályámon. Megkérdeztem, ő intézte-e el a beiratkozást. Nemleges választ kaptam, bár inkább az a valószínű, hogy a tanár úr nem emlékezett az esetre.)

Beiratkozásom után gyakorlatilag minden olyan napon, amikor a könyvtár nyitva volt, a délutánokat a könyvtárban töltöttem. Rengeteg könyvet olvastam el az érettségiig. Nem csak történelmi tárgyúakat, de elsősorban azokat. Megtanultam dolgozni a szakkatalógussal, megismertem a kéziratári katalógust, s olvastam, olvastam, olvastam. Félévkor ezúttal is megbuktam, emlékezetem szerint két, de inkább három tárgyból, ez azonban nem zavart. Év végén átengedtek, sőt legnagyobb meglepetésemre édesanyám kérésére ahhoz is hozzájárult az iskola, hogy nyáron ugorhassak egy évet. Az 1945-ös rövidített iskolaévben Romániában voltunk rokonainknál, s én csak 1945 szeptemberében jöttem haza. Így tulajdonképpen vesztettem egy évet. Édesanyám kérését az alapozta meg, hogy édesapámat deportálták, ő pedig háztartásbeli lévén nem rendelkezett semmiféle szakmával, s ezért különféle kiegészítő munkákat vállalt. Így nem volt mindegy számára, hogy én egy évvel hamarabb kezdek-e dolgozni. A nyarat tehát tanulóssal töltöttem, s 1948 nyarán lettem a vizsgákat a negyedik osztály anyagából. A harmadik után az ötödik osztályba kerültem.

1 Marczali Henrik (szerk.): *Nagy képes világtörténet*. Budapest, 1899–1904. (Reprint: [Szekszárd] 1998.)

Persze azért nem hanyagoltam el a történelmi tárgyú könyveket sem. Kezdték kialakulni elképzeléseim arról, mit is szeretnék csinálni. Hozzákezdtem különféle kronológiák összeállításához, s egyidejűleg genealógiai táblázatokat is készítettem. Magyar nyelvű egyetemes történeti munkák alapján, amelyeket az OSzK olvasótermében találtam, az egyiptomi dinasztiáktól a török szultánokig, vagy a Merovingoktól a Capeteken át a különféle orosz fejedelemségek uralkodó családjainak leszármazási táblázataig mindenféle ilyen jellegű dolgot összeállítottam. Ezt a munkát egészen az érettségig folytattam. Még a *Nagy Képes Világtörténet* olvasásakor fordult érdeklődésem az ókori kelet története felé, elsősorban Mezopotámia, Asszíria története érdekelt behatóbban, ekkor alakult ki az az elképzelésem is, hogy asszirológus leszek.

Az új osztályba kerülésem megváltoztatta (legalább némileg) a többiek rólam kialakított képét. Hamar kiderültek történelmi tárgyú ismereteim, én lettem az osztályban a legjobb történelemből. S fokozatosan kamatozni kezdett a korábbi olvasás is. Olyan témák tárgyalására került sor, amelyekről már olvastam, amelyekről voltak ismereteim, pl. a francia felvilágosodás tárgyalása során kiderült, hogy én már olvastam Rousseau, Voltaire, Montesquieu munkáit, vagy pl. Bethlen Miklós emlékiratait. Így magyarból is jó jegyet kaptam, és mert érdekelt a történelem, egyetemre akartam kerülni, a többi tárgyat is most már rendszeresen tanultam. Fokozatosan jobb és jobb jegyeket kaptam, a 6. osztályban jeles, a 7. és a 8. osztály első felében jó rendű voltam. Az érettségit kitűnő eredménnyel tettem le. (Szeretném ma látni azt az iskolát, amelyben ugyanazon tanári karral ez lehetséges lenne. A Madách Gimnázium akkor kiváló tanárokkal rendelkezett, akik igazi pedagógusként dolgoztak, ha valakiben az értelem csíráit látták megjeleni, nem befolyásoltatták magukat a múlt tapasztalataitól. Hét éven át alig volt fogalmam a matematikáról, de az érettségire az egyik osztálytársam segítségével az összes tételt kiválóan megtanultam. Amikor jelest kaptam, megkérdeztem Fáy tanár urat, hogyhogy most jelest adott. „Mert látom, hogy most már tudod a matematikát” – szölte a válasza.) Feleletem alapján felfigyelt rám Nagy Miklós érettségi elnök (1985-től kollégám a Debreceni Egyetemen) s megkérdezte, milyen pályát választok. Mikor azt válaszoltam, hogy asszirológus szeretnék lenni, annyira meglepődött, hogy 1986-ban a vonaton Debrecen felé utazva ő emlékeztetett erre az esetre.

A kitűnő érettségi akkor lehetővé tette, hogy csak szóbeli felvételi alapján felvegyenek az egyetemre. 1952 szeptembere és 1956 júliusa között jártam az ELTE Történettudományi Karára. A Bölcsészettudományi Kart ugyanis akkor két karra osztották fel, a másik az Irodalomtudományi Kar volt. Én változatlanul asszirológus szerettem volna lenni, ezért engedélyt kellett kérnem a rektortól, Trencsényi Waldapfel Imrétől, hogy Dávid Antal professzorhoz ékírásra és egyéb asszirológiai tárgyú órákra járhaszak, valamint görög irodalomtörténeti előadásokra. Utóbbiakat Trencsényi tartotta, így a rektori engedélyt mindkét tárgyra megkaptam. Ezeket a tárgyakat akkor az Irodalomtudományi Karon tanították. Majdnem egy évig tanultam ékírást. Az órákat Dávid Antal, aki akkor már komoly beteg volt, a lakásán, ágyban fekvő tartotta. Csak pár hallgatója volt, rajtam kívül két harmadéves és egy negyedéves. Az órák látogatásának sajnos az vetett véget, hogy Lederer Emma

professzor asszony szólt nekem: Dávid Antal két harmadéves tanítványa disszidált, s azonnal felvették őket a Sorbonne-ra harmadévesként, Dávid ajánlólevele alapján, akinél rendszeresen folytak rendőrségi vizsgálatok. Lederer már korábban is azt mondta nekem, hogy tekintettel előzetes történelmi ismereteimre, s latin tudásomra (az utolsó négy gimnáziumi évben a latint a történelem miatt igen intenzíven tanultam) nagyon nagy kár, hogy nem középkori magyar történelemmel akarok foglalkozni, „most, amikor olyan kevesen érdeklődnek a középkor iránt.” Néhány hét után így 1953 februárjában abbahagytam az asszirológiát, amit azóta is sajnállok. Az is igaz, hogy akkoriban Magyarországon Dávid Antalón kívül nem igen volt erre szakember. Jó néhány évvel később, amikor Gyóni Mátvás professzorral, akkor kari dékánnal egy fegyelmi ügy során közelebbi kapcsolatba kerültem, ő azt mondta, sajnálja, mert esetleg lenne lehetőség ösztöndíjat kapni Prágába, Hrozný professzorhoz. Ekkor azonban én már más témák iránt érdeklődtem.

A következő fordulatot pályámon az jelentette, hogy az 1953/54. évfolyamon szeminárium vezető tanárunk magyar történelemből H. Balázs Éva professzor asszony (akkor talán docens) lett. Én szeminárium csoportvezető voltam, s az első szeminárium foglalkozáson, kb. 30 percnyi várakozás után elengedtem a csoportot, mert H. Balázs Éva nem jött. Mint utóbb kiderült, az új épületben (ezen a nyáron költözött az egyetem két bölcsészkar a piarista gimnázium épületébe) rossz szobaszámot kapott a tanulmányi osztálytól, s mire elérhette volna a szeminárium szobát, ahol vártunk rá, már elmentünk. A következő alkalommal felelősségre vont, hogy miért engedélyeztem a csoportnak a távozást, s azt is megkérdezte, miért piszkos a nyakam. Az első kérdésre azt válaszoltam, a várakozási idő 15 perc, mi 30 percig vártunk. A másik kérdéssel kapcsolatban pedig azt mondtam, hogy erről, ha megengedi, a szünetben négyszemközt szeretnék beszámolni. Így is történt. Elmondtam, hogy tekintettel édesanyám alacsony jövedelmére, én a 453 Ft ösztöndíjamat (ez éppen annyi volt, hogy fedezte az egyetemi menzán a reggelit, ebédet, vacsorát – ne feledjük, akkor a kötelező óraszám heti 36 vagy 38 volt, tehát estig az egyetemen voltunk) teljes egészében haza adom. Hogy megéljünk, kétszer egy héten éjszaka a józsefvárosi teherpályaudvaron rakodómunkát vállalom, többnyire szénlapátolást. A munka után, reggel 6-kor ott nem tudok rendesen megmosakodni, így a mosdást az egyetemen a férfi WC-ben fejezem be, de itt sem mindig teljes sikerrel. H. Balázs Éva ekkor azt mondta, hogy megpróbál számomra másfajta munkát szerezni, és a szavát be is tartotta.

Abban a félévben a 16–17. századi magyar történelemről volt szó a szemináriumon. Én azt a feladatot kaptam, hogy számoljak be a majorsági gazdálkodásról. A dolgozat igen jól sikerült, H. Balázs Évától komoly dicséretet kaptam, s mint utóbb kiderült, felhívta rám más oktatók figyelmét is. A téma megfogott, s ezt látva H. Balázs Éva azt javasolta, szakdolgozatomat írjam majd egy 16–17. századi uradalom történetéről. Talán még 1953 novemberében elvitt az MTA Történettudományi Intézetébe, s bemutatott Makkai Lászlónak, aki akkor készítette kiadásra I. Rákóczi György gazdasági iratait, vagyis a Rákóczi-uradalmak 1631–1648 közötti

urbáriumait, s más fontosabb összeírásait publikáló kötetét.² Makkai László azt javasolta, hogy válasszam a munkácsi uradalmat. Így is történt, 1954 tavaszától az Országos Levéltár nagykutatójában kezdtem gyűjteni az anyagot, elsősorban az *Urbaria et Conscriptioes*, de más levéltári állagok hihetetlenül bőséges gyűjteményeiből. Ennek során megismerkedtem Maksay Ferencsel (Bandival), aki az *Urbaria* sorozat felügyelője, s Varga Endrével, aki az úriszéki anyagok kezelője volt, H. Balázs Éva bemutatott Szabó Istvánnak is, aki azon a nyáron sűrűn megfordult a kutatóban. Szabó Istvánt is érdekelte a téma, a munka szüneteiben többször beszélgettünk róla. Tanácsaival ő is támogatót. Végül szakdolgozatomat valóban a munkácsi uradalom 16–17. századi történetéről írtam 1956-ban.

Közben H. Balázs Éva, aki 1954-től már nem volt az egyetemen, különféle munkákat szerzett nekem. Még jól emlékszem arra, hogy a Művelt Nép Könyvkiadó 1955-ben jelentette meg Szentjóni Szabó László életrajzát,³ melyben Szentjóni néhány, az OSzK Kézirattárában lévő levelét is publikálni kívánták. A levelek latinról magyarra fordításával H. Balázs Éva ösztönzésére még 1954 őszén engem bíztak meg. (Találtam azonban egy levelet, amelyet képtelen voltam lefordítani. H. Balázs Éva sem tudta, elvitte velem együtt Benda Kálmánhoz, majd Mályusz Elemérhez, de lefordítani ők sem tudták. Végül ez a levél kimaradt a kötetből. Annakidején valaki valószínűleg rosszul másolta le, s kihagyott belőle jó néhány sort. Az eredetije ugyanis nem volt meg.) Ez csak egy munka volt a sok közül, amihez H. Balázs Éva révén jutottam. Készítettem névmutatókat, a Fővárosi Statisztikai Hivatal kiadványaiból gazdaságtörténeti jellegű anyagokat gyűjtöttem Karsai Elek számára. Többnyire órabérért dolgoztam, 10 Ft-ot kaptam óránként. Havonta 250–300 Ft-ot kerestem, így már nem kellett fizikai munkát vállalnom. Stabillá akkor vált a helyzetem, amikor H. Balázs Éva bemutatott Pamlényi Ervinnek, aki akkor lett a *Századok* szerkesztő-ségi titkára (a szerkesztő 1957-ig Hanák Péter volt). Pamlényit futólag már ismertem az Országos Levéltárból, egy szobában dolgozott Karsai Elekkel. Ő a *Századok*nál adott nekem különféle munkákat, kezdetben főleg korrektúrázást, majd amikor 1955-től a folyóirat külső munkatársa lettem, havi 200 Ft fizetésért, sokszor én készítettem az egyes cikkek rezüméit is. A szerkesztésben történő részvételem utóbb kibővült egyes tanulmányok első elolvasásával is. Ezekről neki kellett véleményt mondanom. Erről a feladatról másokkal semmiképpen sem beszélhettem. 1955 tavaszán anyagot gyűjtöttem a *Századok*nál történt külső alkalmazásom terhére Hanák Péternek, aki a római történeztudomány kongresszusra egy a Risorgimento és a magyar reformellenzék kapcsolatairól szóló tanulmányt is vitt magával (az anyaggyűjtésben a másik társsam – mint utólag kiderült – Szabad György volt). A kézirat igen lassan készült, így óriási csúszásban volt Hanák, s amikor egy vasárnap elmentem az utolsó kéziratoldalakért, hogy azokat a fordítóhoz vihessem tovább, Hanák kijelentette, hogy képtelen befejezni a cikket. Engedelmeivel két bekezdést írtam befejezésként, a tanulmány így is jelent meg.

2 I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai, 1631–1648. Sajtó alá rend., bevez. tanulmány Makkai László; szerk. Wittmann Tibor. Budapest, 1954.

3 Gálos Rezső: *Szentjóni Szabó László*. Budapest, 1955.

A legjobban fizetett munkám a nyomdai utánnézés volt. Az utolsó korrektúrával kellett még egyszer összehasonlítani a kinyomtatandó szöveget olyképpen, hogy csupán az utolsó javítások végrehajtását kellett ellenőrizni. Tekintettel arra, hogy akkor az Akadémiai Nyomda még monoszedést alkalmazott, nem kellett egész sorokat átnézni. Magyar nyelvű szövegnél ezért oldalanként 2 Ft-ot, idegen nyelvű szövegnél 5 Ft-ot fizetett az Akadémiai Kiadó (B/5-ös formátumnál). Ezzel a munkával néhány óra alatt akár több száz forintot is meg lehetett keresni. A legjobb teljesítményem e téren Révai József *Études historiques*⁴ című kötetének utánnézése volt. Ezt a kötetet 1955-ben a római történészkongresszusra utazó magyar küldöttség vitte magával. Az utánnézés során észrevettem egy javítatlan helyen (az ember önkéntelenül sem csupán a jelölt részt nézi), hogy az 1905. évi orosz forradalom helyett 1950-et szedett a nyomda. A munka sietős volt, mert a fordítás lassan készült, ezért az íveket már kinyomtatták az utánnézés előtt. Ezt az ívet azonban ezért a hibáért el kellett dobni, s a javítás után újra kinyomtatni.

Még az egyetemre jártam, amikor egy újabb, szintén meghatározó lökést kaptam, ezúttal Pamlényi Ervintől. Elmondta, hogy historiográfiai munkacsoportot szervez a Magyar Történelmi Társulaton belül, s megkérdezte, hogy ennek keretében nem lenne-e kedvem egy tanulmányt írni Acsády Ignácról. Nyilván azért gondolt éppen Acsádyra, mert tudta, hogy engem az agrártörténet érdekel. Örömmel egyeztem bele, s 1955 nyarán már az OSzK Kézirattárában nézegettem az Acsády által írt leveleket, majd a történészek egymáshoz írt leveleit, hátha találok bennük utalásokat Acsádyra. A Hírlaptárban pedig azokat az újságokat néztem át, amelyeknek Acsády a munkatársa volt. Persze az általa írt történelmi tárgyú írásokat is rendre kijegyzeteltem. Így ismét új világ tárult fel előttem, a tudományos élet olyan szegmense, amelyről korábban szinte semmit sem tudtam. A kutatómunkát 1957 közepéig folytattam, az OSzK-n túl az Országos Levéltárban, az MTA Kézirattárában, a Zsidó Múzeumban, a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban és Hajdúszoboszló levéltárában is kutattam. Acsádyról írt könyvem a szokásos viták és lektorálás után 1961-ben jelent meg.⁵ Ezzel megalapozódott érdeklődésem a történetírás története iránt.

Közben megerősödött az agrártörténet iránti elkötelezettségem is. 1956 tavaszán H. Balázs Éva azt kérdezte tőlem, hajlandó lennék-e az akkor induló *Agrártörténeti Szemle* szerkesztőségi titkára lenni. Igent mondtam, ekkor elküldött Kosáry Domokoshoz, aki akkor Gödöllőn az Agrártudományi Egyetem Könyvtárát vezette, s aki még 1955-ben életre hívta a folyóiratot e könyvtár kiadásában. Az első szám anyaga még nem volt teljesen együtt, amikor találkoztunk. Kosáry elfogadott, s ettől kezdve én lettem az *Agrártörténeti Szemle* szerkesztőségi titkára. Volt egy kis szoba az egyetem Villányi úti épületében, itt találkozott Kosáry Domokos a szerzőkkel, s itt dolgoztam én is. Még dolgoztunk az első évfolyamon (az első szám sokszorosított formában 1957 nyarán jelent meg), amikor Kosáry megkérdezte, együttműködnék-e vele a Skerlecz Miklós-féle iratok kiadásra történő előkészítésén. Örömmel vállaltam

4 Révai József: *Études historiques*./Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 10./ Budapest, 1955.

5 *Acsády Ignác történetírása*. [Tudománytörténeti tanulmányok 2./ Budapest, 1961.

el a megtisztelő felkérést. A feladatom a *Descriptio...* és a *Projectum...* különféle másolatainak összehasonlítása alapján a variációk feltárása, s az anyag jegyzetelése volt. 1957 őszén, amikor Kosáry Domokost letartóztatták, ő már a bevezető tanulmányt írta. Közben az *Agrártörténeti Szemle* első évfolyama már megjelent. A kéziratokat én mutattam be a Kiadói Főigazgatóságon, amelynek engedélye nélkül akkor nem jelenhetett meg folyóirat. Tekintettel Kosáry Domokos letartóztatására és utóbbi elítélésére, megkerestem Lázár Vilmos professzort a gödöllői egyetemen, aki annak az 1955-ben Gödöllőn alakult Agrártörténeti Bizottságnak volt az elnöke, amelynek égisze alatt a folyóirat megjelent. Megkérdeztem tőle, hogyan tovább? Lázár professzor teljes mellszélességgel kiállt a folytatás mellett. A főszerkesztő, egészen a haláláig, Lázár Vilmos lett. Javaslatomra Hoffmann Tamás lett a felelős szerkesztő, én maradtam szerkesztőségi titkár, bár ettől kezdve gyakorlatilag egyedül szerkesztettem a folyóiratot. Hoffmann Tamással úgy állapodtunk meg, hogy névlegesen ő a felelős szerkesztő, de a munkát én csinálom. Lázár Vilmos pedig soha nem szólt bele semmibe. Egészen 1986-ig bezárólag szerkesztettem a folyóiratot. 1972-től Hoffmann Tamás lett a főszerkesztő, s én a felelős szerkesztő. 2000-től ismét én szerkesztem a lapot.

Vissza kell térnem még egyszer az 1950-es évek végére. 1957 vége felé Kemény G. Gábor, akivel akkor egy kis szobában együtt ültem az MTA Történettudományi Intézetében, ahol a *Századok* szerkesztősége is volt (Belgrád rakpart 5.), rábeszélte, hogy Teleki László általa szerkesztett, válogatott munkáinak kiadásához válogassam össze Teleki országgyűlési beszédeit. Az anyagot összeállítottam, jegyzeteltem, s kis bevezetővel láttam el. A két kötetes munka 1961-ben látott napvilágot.⁶

1956 nyarán a *Századok* tudományos segédmunkatársa lettem, takarítónői fizetéssel (akkor nem volt más státus), s ott dolgoztam egészen 1963 augusztusáig. Ez idő alatt formálódott ki az a két kutatási terület, amelyekhez ma is kötődöm – persze ma sok mindent másképpen csinálnék, mint akkoriban. Az agrártörténetet az utóbbi évtizedekben már nem szűken vett értelemben nézem, hanem a gazdaság más szektorainak keretei között, s Magyarország határain túlra tekintve, a világpiac kedvező és kedvezőtlen folyamatait is figyelembe véve. A historiográfia terén annyiban nem sokat változott a módszerem, hogy már az első munkámban is tekintettel voltam a külföldi kutatói irányzatok magyarországi hatásaira. E nélkül lehetetlen lett volna Acsádyt elhelyezni a magyar történetírás folyamatában. A két világháború között ugyanis marxistának tartották, s elítélték munkásságát, 1945 után pedig ezen elítélést megfordítva emelte piedesztálra a kibontakozó marxista történetírás. A működésével kapcsolatos félreértés mindkét részről abból ered, hogy Szekfű nem ismerte a marxizmust, Hóman pedig talán csak felületesen, ezért vélték felfedezni Acsádyban a marxistát, az 1945 után róla véleményt nyilvánítók pedig vagy egyáltalában nem, vagy csupán felületesen olvasták írásait. Így számomra komoly meglepetés volt felfigyelni Acsády azon eszmefuttatásaira, amelyek egyértelműen jelezték történetfelfogásának valójában a szó eredeti, történetfilozófiai értelmében pozitivistá alapjait.

6 Teleki László válogatott munkái. Szerk., bev. Kemény G. Gábor; vál. Kozocsa Sándor, Gunst Péter, Horváth Zoltán. /Magyar századok/ Budapest, 1961.

1963-ig dolgoztam a *Századok* szerkesztőségében. Az év augusztus 1-jével átkerültem az MTA Agrártörténeti Kutatócsoportjához, amelyet akkor létesítettek a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. A múzeummal már 1963 előtt kapcsolatba kerültem, Matolcsi János igazgató szeretett volna egy agrártörténeti kutatócentrumot kialakítani az intézményből. A kapcsolat abból keletkezett, hogy az *Agrártörténeti Szemle* első évfolyamában közöltünk egy nemzetközi agrártörténeti bibliográfiát (1954–1955), mely persze nem lehetett teljes. A bibliográfiát különféle publikációk alapján (folyóiratok, nemzeti bibliográfiák stb.) én állítottam össze. Kosáry Domokos letartóztatása után, amikor az MTA átvállalta az Agrártörténeti Bizottságot, a nemzetközi agrártörténeti bibliográfia rendszeres évi megjelentetését a múzeum vállalta magára. A bibliográfia szerkesztését rám bízta egy kis csoport vezetésével együtt. Ezzel a kis csoporttal, amelynek akkor egyetlen tagja sem volt történész, jelent meg még 1964-ben az első kötet.⁷ 1977-ig szerkesztettem a bibliográfiát. A kiadványt a múzeum csereanyagként használta, igen jó eredménnyel. Jómagam akarva-akaratlanul egyre ismertebbé váltam külföldön is, hiszen a Szovjetuniótól Kínán át az USA-ig, Afrika számos országából stb. kaptam folyamatosan anyagot, úgy láttam, a bibliográfia közreműködőinek sorába kerülni hozzájárult az illető személyek nemzetközi reputációjához. Első külföldi tanulmányutamat is a bibliográfiának köszönhetem, Günther Franz professzor, a *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie* szerkesztője, aki az NSZK anyagát szállította nekünk, hívott meg egy fél évre a hohenheimi mezőgazdasági főiskola agrártörténeti tanszékére 1967-ben.

Az *Agrártörténeti Szemle* 1961-től az MTA Agrártudományi Osztályának folyóirata lett. A gödöllői Agrártörténeti Bizottságot ugyanis átvette az Akadémia. 1964-ben új vállalkozásba fogtunk, évente egy 4 íves füzetet jelentettünk meg *Supplementum* elnevezéssel, melyben angol, francia, német nyelven elsősorban a hazai kutatások eredményeit közöltük, s persze olykor külföldi kutatók írásait is. Ez külföldön ismertebbé tette a folyóiratot, s az MTA könyvtára és a múzeumi könyvtár is jól felhasználhatta könyvtárlományára külföldi anyagának bővítésére csereanyagként.

Az 1960-as évek második felére tehát nagyjából kialakult kutatói érdeklődésem. Ismereteim növekedése nyomán az 1970-es évek elejére oda jutottam, hogy valamilyen formában megjelenítsem eltérő felfogásomat az akkor a magyar történetírás kvázi hivatalos vonalát jellemző nézetről, mely szerint Magyarország Kelet-Európához tartozik. Ez a nézet arra a felfogásra vezethető vissza, mely a második jobbágyság sokat vitatott problémáiból eredt. Még a munkácsi uradalom történetéből leszűrtem, hogy szigorúan vett majorsági árutermelés Magyarországon, legalábbis a Dunától keletre eső területeken még a 17. században sincs, nemhogy korábban. A kérdésen való töprekedések vezettek el azután ahhoz a nézethez, hogy van valamiféle Közép-Európa, s ennek hangot kellene adni. Végül azt a formát választottam, hogy egy cikket írtam a *Valóság* számára.⁸ Ebben, ha még röviden is, de jeleztem, hogy van egy Nyugat- és Kelet-Európa között húzódó sáv,

7 Péter Gunst (red.) *Bibliographia historiae rerum rusticarum internationalis*. Budapest, 1964–1977.

8 Kelet-Európa gazdasági-társadalmi fejlődésének néhány kérdése. *Valóság* 1974. 3. 16–31.

amelynek sajátos fejlődési körülményei mindkét régió fő jellegzetességeit viselik. Meg kell említenem, hogy az e cikkben megfogalmazottak azokon a beszélgetéseken formálódtak ki, melyeket a problémáról Hoffmann Tamással folytattam, s azt is, hogy az ő buzdítása nélkül talán sohasem fogalmazom meg írásban gondolataimat. A cikk nagy visszhangot váltott ki, Szűcs Jenő híres munkája Európa három régiójáról e cikk nyomán született meg. A *Valóságban* megjelent cikket jegyzetekkel ellátva 1977-ben kiadta a kölni egyetem németül, majd egy jóval bővebb, főleg az agrárkérdésekre koncentráló változata megjelent az USA-ban 1989-ben, egy Daniel Chirot által szerkesztett tanulmánykötetben.⁹

Utóljára talán még valamit fel kell itt vetnem: viszonyomat a marxista történetfelfogáshoz. Amikor még a gimnáziumban foglalkoztam történelemmel, érdektelenek voltak számomra ezek a kérdések. Tagja voltam ugyan a különféle elnevezések alatt működő kommunista ifjúsági szervezetnek, de nem voltam sem marxista, sem kommunista. Közömbösen szemlélttem mindazt, ami körülöttem történik. Fehér Ferenc, akivel 1948-tól egy gimnáziumi osztályba jártam, számos alkalommal esett nekem e miatt (ma úgy látom, jogosan), mondván, engem csak az adatok érdekelnek, s én a polgári történetírás „csökevénye” vagyok. Javára írom, hogy 1953. szeptember elején, amikor az ELTE új épületének Pesti Barnabás utcai lépcsőjén véletlenül találkoztunk, odajött hozzám, s utólagosan elnézést kért tőlem, ezekért a nyilvános bírálatokért. Nem az ő hatására, hanem a saját olvasmányaim nyomán jutottam el végül a marxizmus történetészemléletéhez, végső soron már nem a gimnáziumban, hanem az egyetemen. Különösen Engels Frigyes e tárgyú írásai voltak rám nagy hatással, aki ismeri Marx és Engels munkásságát, nyilván megérti, miért. De a marxista történetfelfogás soha nem jelszavakban mutatkozott meg munkáimban, hanem történetfelfogásom alapjaiban. Még az egyetemen is többször bíráltak azért, mert nem űztem az akkori divatot, s nem idéztem rendre Marxot, Engelst, Lenint, vagy az akkor történelmi munkákban lépten-nyomon idézett Sztálint. Ma úgy látom, hogy engem akkor is inkább a marxizmus történelmi módszerei érdekeltek. A marxista történelemfelfogás néhány alapkérdését ma is meghatározónak vélem. A napi politika érvényesítését azonban mindig kerültem történetírói tevékenységem során. Annak ellenére mondom ezt, hogy magammal kapcsolatban is tisztában vagyok azzal, az ember történetíróként nem vonatkoztathatja el magát saját társadalom- és történelemfelfogásától, s ennek nyilván nyoma maradt az én írásaimban is. Az igazi dilemma számomra akkor vetődött fel, amikor 1995-től a Debreceni Egyetemen a 20. századi egyetemes történetet kellett előadnom (1914-től). A helyzetet úgy oldottam meg, hogy az első órán jeleztem a hallgatónak, a kortörténet az utolsó száz év története, Magyarország esetében gyakorlatilag az 1914 utáni időszak. Ennek a korszaknak a kutatása nagyon nehéz, hiszen a legfontosabb források még sokáig elérhetetlenek maradnak számunkra. Ezért én azt adom elő, amit olvasmányaimból erről az időszakról leszűrtem. Ezzel a hallgatónak egyáltalán

⁹ Daniel Chirot (ed.): *The Origins of Backwardness in Eastern Europe: Economic And Political Change from the Middle Ages until the Early Twentieth Century*. Berkeley, 1989.

nem kell egyetérteniük. A vizsgán sem az általam előadottakat kértem számon, hanem csupán az eseményeket, konkrét adatokat. Azt hiszem, ez a megoldás tetszett a hallgatóknak. Mondanom sem kell, milyen nagy hasznát vettem e megoldás kialakításánál historiográfiai munkásságomnak.

Nagyjából elmondtam mindazt, amit kérdésük kapcsán válaszként megfogalmazhatok. Talán nem mindig megfelelően megszerkesztette, de igyekeztem hűséges lenni pályám alakulásához. Most, hogy kérdésük okán tisztán látom, kinek mi mindent köszönhetek, szeretném nekik megköszönni mindazt, amit értem tettek. Azoknak is, akik még körülünkben vannak, s azoknak is, akik már nincsenek. S azoknak is köszönetet mondok, akik ellenem tettek valamit, s ezzel akaratlanul is új irányba tereltek. Voltak ilyenek is. Összességében azt kell mondanom, kivételes korban éltem, mert mindig azzal foglalkozhattam, ami érdekelt, gyönyörűséget okozott, s ezért még fizettek is. Kivételes volt az 1945 utáni néhány évtized, annyiban mindenképpen, hogy a világháború kataklizmája után, családom anyagi helyzetének leromlásával igazában nem volt érdekes a pénz. Igényeink nem voltak magasak, s azokat többnyire ki tudtuk elégíteni, ha sokszor nem is azonnal. Az egyetlen, amit talán mégis sajnállok, hogy asszirológiai tanulmányaimat abbahagytam. Igaz, máig elolvasom mindazt, ami az ókori Keletről a kezembe kerül, s általában is megszoktam, hogy a közvetlen és távolabbi kollégáim írásait elolvassam. Erre megtanított a szerkesztői tevékenység is. Ezért nyilván azzal fizettem, hogy jóval kevesebbet publikáltam, mint amennyit tehettem volna mások írásainak olvasása nélkül. Ezt azonban egyáltalában nem bánom. Legalább van némi áttekintésem olyan korokról is, amelyeknek kutatója soha nem voltam. Ezért is helyeztem olyan nagy hangsúlyt pályám alakulásában az olvasásra. Lényegében mindent az olvasás szeretetének köszönhetek.